

Dr. Đuro Augustinović i pokušaji stvaranja hrvatskoga medicinskoga nazivlja

Pavlović, Eduard

Source / Izvornik: **Medicina, 2001, 37, 55 - 58**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:184:941407>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Medicine - FMRI Repository](#)

DR. ĐURO AUGUSTINOVIĆ I POKUŠAJI STVARANJA HRVATSKOGA MEDICINSKOGA NAZIVLJA

DR. ĐURO AUGUSTINOVIĆ AND ATTEMPTS IN FORMING THE CROATIAN MEDICAL TERMINOLOGY

Eduard Pavlović

SAŽETAK

Rad i djelatnost dr. Đure Augustinovića (1816.–1870.) bili su ishod naslijeđenih prosvjetiteljskih ideja na planu zdravstvenog osvješćivanja, napose naslonjenih na rad Jeana Baptiste (Ivana Krstitelja) Lalanguea, te narodnosnoga zanosa na području zdravstvene kulture u vrijeme ilirizma. Njegovi nedorečeni radovi i nedovoljno jasna jezična djelatnost, prije svega na planu uspostave hrvatskoga medicinskoga nazivlja, ipak su utjecali na rad i djelovanje jednog Dežmana, Schwarza, pak i Šuleka. U djelovanju dr. Đure Augustinovića i Rijeka je nezaobilazna instancija jer je upravo Augustinovićev časopis *Hrvatski prvenci o naravi i zdravlju* (naš najstariji zdravstveni časopis) 1861. i 1862. godine izlazio u Rijeci.

KLJUČNE RIJEČI: Hrvatska, medicinsko nazivlje, povijest medicine, 19. stoljeće

UVOD

Veza između zdravstvene kulture i stručnoga medicinskoga nazivlja može biti dvojaka. Zdravstvena kultura može biti jedan od iskaza svekolike kulture, ali i iskaz kako poraditi na zdravstvenom osvješćivanju kroz najprimjerenije verbalne, tiskane ili elektronske konstrukte bliske puku, ali i stručnoj javnosti.

Ovim se radom pokušalo vidjeti kada je na hrvatskom prostoru začeta potreba zdravstvenog osvješćivanja na hrvatskome jezičnom izričaju, ali i kada se zamjećuje senzibilizacija hrvatske stručne medicinske javnosti vezano uz stvaranje hrvatskoga medicinskoga pojmovlja. Pritom je naglasak dan određenim razdobljima, a onda i značajnim pojedincima u tim razdobljima.

Brzo se moglo uočiti da je, što se tiče zdravstvenog osvješćivanja, i u Hrvata važno razdoblje bilo vrijeme prosvjetiteljstva (duhovni pokret u 18. stoljeću), a u

ABSTRACT

Work and activity of dr. Đuro Augustinović (1816–1870) was resultant of influence from the period of enlightenment (XVII–XVIII) and the period of the Croatian national revival (XIX) according to plan of health education and health culture. Dr. Jean Baptiste Lalangue (1743–1799) could influence on the activity of dr. Augustinović, but dr. Augustinović could influence on activities of Dežman, Schwarz and even on the activity of Šulek according to form the Croatian medical terminology. City of Rijeka was very important in the activity of dr. Augustinović, too. Augustinović published his journal for health culture, known as *Hrvatski prvenci o naravi i bolesti*, in Rijeka (1861–1961). It is the oldest Croatian journal for health culture.

KEY WORDS: Croatia, history of medicine, 19th century, medical terminology

pogledu uspostave hrvatskoga medicinskoga nazivlja vrijeme ilirizma (1830.–1850.).

POSTUPAK

Proučavala se bibliografija prosvjetiteljstva u hrvatskim zemljama te bibliografija hrvatskoga narodnog pokreta.

Poradi bliskosti s prosvjetiteljskom idejom da se stjecajem i širenjem naobrazbe društvo oslobađa predrasuda, dogmatizma i zaostalosti, pokušalo se izdvojiti značajnije pojedince vezano uz zdravstveno osvješćivanje na hrvatskom jeziku.

Isto tako, poradi bliskosti s ideologijom ilirizma da u punini narodne kulture mjesto unutar svake grane kulture nađe i medicinska kultura, pokušalo se izdvojiti značajnije pojedince, napose one koji su radili i na uspostavi hrvatskoga medicinskoga nazivlja.

REZULTATI

Prosvjetiteljstvo

Još na prijelazu 17. u 18. stoljeće VITEZOVIĆ izdaje *Meszeznik i dnevnik goszpodsčki*. Grmek tu tiskovinu drži najstarijim tiskanom medicinskim tekstom na hrvatskom jeziku. U njemu su tiskane upute za čuvanje zdravlja, o flebotomiji, lijekovima i kupkama.¹

Ustanova: Psihijatrijska klinika Rijeka, KBC Rijeka

Prispjelo: 25. studenoga 2001.

Prihvaćeno: 5. prosinca 2001.

Adresa za dopisivanje: Doc. dr. sc. Eduard Pavlović, Psihijatrijska klinika Rijeka, KBC Rijeka, Cambierieva 17/7, 51000 Rijeka, Tel.: 051/658327, Faks: 051/658324
E-mail: edopav@excite.com

Godine 1798. franjevac EMERIK PAVIĆ objavljuje prijevod salernskih pravila, odnosno prevodi upute za čuvanje zdravlja i ponašanja u bolesti. Ta se knjiga može smatrati prvom tiskanom knjigom medicinskog sadržaja na hrvatskom jeziku.

Ipak, u hrvatskoj medicinskoj prošlosti u vrijeme prosvjetiteljstva važno mjesto pripada jednom strancu, a to je bio JEAN BAPTISTA LALANGUE (1743.–1799.). Taj se rođeni belgijski Luksemburžanin, na poticaj velikog van Swietenena čiji je bio student u Beču, skrasio u našem Varaždinu. U tom gradu ostaje do smrti. U Varaždinu je razvio živu liječničku i literalnu djelatnost. Njegovo djelo *Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyška* iz 1776. godine je prva originalna tiskana medicinska knjiga na hrvatskom jeziku. Napisao je i jedan priručnik za primalje pod nazivom *Kratek navuk od mestrie pupkorezne* 1777. godine (slika 1.), te opisao ljekovita vrela u knjizi *Izpisavanje vračvenih vod horvatskoga i slavonskoga orszaga* 1779. godine. Tom se Belgijancu asimiliranom u hrvatski život, pripisuje i osobita uloga u osnivanju danas poznatog varaždinskoga groblja iz 1773., što potencira i njegov zamjetan sanitarni rad u Hrvatskoj.²

JOANNIS BAPT. LALANGUE
MEDICINÆ DOCTORIS, ARTIS OBSTETRICIÆ MAGISTRI, JURÆ EXCELLENTIÆ HANALIS UNA, ET INCLYTI COMITATUS VARASDINENSIS PHYSICI
BREVIS INSTITUTIO DE RE OBSTETRITIA ILLITI KRATEK NAVUK OD MESTRIE PUPKOREZNE ZA POTREBOCHU MUSKEH Y SZIROMASKEH LADANSZKEH SEN HORVATCZKOGA ORSZAGA, Y OKOLO NYEGA BLISNESHKEH SZTRANKEH.

VU ZAGREBU,
PRITIZKANO Z-SZLOVAMI NOVOSZELZK MI

Slika 1. Jean Baptista (Ivan Krstitelj) Lalangue. *Brevis institutio de re obstretitio illiti Kratek navuk od mestrie pupkorezne*. Zagreb, 1777.

Figure 1. Jean Baptista (John Baptist) Lalangue. *Short apprenticeship of obstetrics*. Zagreb, 1777

Ilirizam

Ilirski je pokret bio narodan pokret jer je zahvatio predstavnike svih struka. Jasno da je u takvom pokretu bilo i liječnika koji su težili stvoriti našu medicinsku kulturu. Već svojim doktorskim disertacijama, oni su upozoravali na češće bolesti u našem narodu. Tako Zagrepčanin DIMITRIJE DEMETER, poslije poznatiji kao dramski stvaralac, brani u Padovi disertaciju o meningitisu. Osječanin JAKOV UŽERČANIN u Beču brani disertaciju o žutici. Turopoljac ALEKSA VANČAŠ u Pešti doktorira radnjom o bjesnoći. Taj je liječnik i kulturni djelatnik u vrijeme ilirizma preveo i Rohlvešovu knjigu *Vračitelj živin općinski*, ali se uveliko upinjao kako reorganizirati zdravstvenu službu u Hrvatskoj, napose kako ostvariti potpunu samostalnu sanitetsku upravu u zemlji i kako doći do svoga medicinskog fakulteta. Nadalje, Zagrepčanin JOSIP LJUDEVIT KRIEGER doktorirao je u Pešti s temom o liječenju upale dušnika. Liječio je i samoga Stanka Vraza u njegovoj posljednjoj bolesti. JOSIP PL. ZLATARIĆ (pohrvaćeno prezime Goldschmid) doktorskom je dizertacijom na bečkom Josephiniumu pokušao obraditi pojam genius epidemije, način na koji se jednu epidemiju iste bolesti može razdvojiti od druge epidemije iste bolesti. Svi su ti liječnici sudjelovali i u osnivanju Liječničkog zbora 1850. godine.³

Od svih njih svakako najzanimljivija je osoba bio Đuro Augustinović.

Đuro Augustinović (Agustinović)

Đuro Augustinović (Agustinović) rođen je 13. svibnja 1816. godine u Glini. Otac Andrija bio je vojni intendant. Majka Anastazija bila je rođena Šubarić. Dvije je godine studirao filozofiju u Zagrebu (1833.–1835.), a potom medicinu na Vojnomedicinskoj akademiji Josephinium u Beču. Doktorirao je 7. kolovoza 1844. Kao vojni službenik u Beču premješten je 1847. u Zadar, a 1849. u Milano; kao vojni liječnik ("c. k. viši liječnik") radio je u raznim graničarskim pukovnijama u Dalmaciji (najviše u Zadru) i sjevernoj Italiji. Bio je liječnik i veterinar prve gospićke i treće ogulinske graničarske pukovnije. Umirovljen je 1860., a 1861. preselio se u Rijeku. Kratko je vrijeme živio u Glini, gdje se u kolovozu 1865. vjenčao s Rozalijom Cicak. Godine 1867. odselio se u Zagreb i tamo živio do smrti, 1870. godine.⁴

Već za studija postaje vatreni pristaša ilirizma.

Disertacijom *Dissertatio inauguralis sistens brevem conspectum anatomiae topographicae cum adnexa terminologia anatomiae illyrica*, koja je pisana i na njemačkom jeziku kao *Kurzgefasste topographische Anatomie und Versuch einer illirischen Terminologie der Anatomie*, pokušao je sistemski stvarati i hrvatsko medicinsko nazivlje. To je, doduše, bila stereotipna topografska anatomija, ali je Augustinović za sve termine opće anatomije naveo i hrvatske izraze, a iz specijalne anatomije samo nazive kosti glave (slika 2.). Radnja je ostala nedovršena zbog nedovoljnog poznavanja jezika, što sam autor priznaje u poslije napisanom članku *Terminologia* iz 1862. godine. Tako u posljednja dva poglavlja Augustinovićeve disertacije, a to su *Anatomie der Lagen des Kopfes* kao i *Anatomie der Lagen des Rumpfes*, hrvatska terminologija nije prevedena.^{4,5}

25

Die Kopfknochen zerfallen in die Schadel- und Gesichtsknochen ossa cranii et faciei kosti lubanje i lica.

Schädelknochen:

Das Stirnbein os frontis kost čelna (čelokost.)

Es zerfällt in den Stirntheil pars frontalis dio čelni und in die beiden Augenhöhlenheile partes orbitales dijeli očnice. An dem erstern bemerkt man eine Aussere externa ranškja und eine Innere Fläche interna superflosa mulernje porće, und einen Rand margo rub. An der äussern Fläche bemerken wir die zwei Stirnhögel tubera frontalia čelokosterga, die zwei Augenbraunbögen arcus supero-orbitales obluki očerach, die Stirnglatze glabella čelna čela (piz) und den Anfang der Bogenlinie und der halbirkelförmigen Fläche initium lineae et plani semicircularis kraj pruga oblucne i dugaste (polukrugaste) pljome. An der Innern Fläche bemerkt man Einrückte Impressiones dolci und Erhabenheiten juga porćija, und in der Mitte eine Rinne sulcus čelb, welche nach unten in den Stirnbeinstachel spina frontalis čelokostni tern übergeht. Am unteren Ende des Stachels befindet sich das oft vom Stirnbein allein, oft aber vom Stirn- und Stebbein gebildete blinde Loch foramen coecum čelna luknja. An jeder Seite dieses Stachels findet man ein Grübchen fovea rupica. Die Grenze zwischen dem Stirn- und Augenhöhlenheile bildet der obere Augenhöhlenrand margo supraorbitalis gornji očnice rub, der nach innen den oberen Augenhöhlenausschnitt oder das obere Augenhöhlenloch foramen seu inelatura supraorbitalis luknja ili zasik gornja, i očnice enthält, und in den Nasenfortsatz processus nasalis protrudjak nosni übergeht. An dem Nasenfortsatze bemerkt man entweder ein Grübchen oder einen Stachel der eine kuorpellige Rolle trochlea ikripac besitzt. Nach aussen endigt der Augenhöhlenrand in den Lochfortsatz processus zygomaticus protrudjak jaravnj.

Slika 2. Đuro Augustinović. Dvadeset i peta stranica disertacije. Beč, 1844.

Figure 2. Đuro Augustinović. *The 25th page of dissertation*. Wien, 1844

I po svršetku studija Augustinović se otkriva kao ilirac. Godine 1846. u Beču tiska knjižicu *Misli o ilirskom pravopisu*. Težnja mu je bila "sjediniti u pismu ne samo Ilire nego i sve Slavjene", pa je veću pažnju posvetio pravopisnim pitanjima nego daljnjem radu na medicinskoj terminologiji; znano je da je bio protivnik Gajeve "rogate" ortografije te u latinicu preuzima ćirilski slova č, š i đ, a uvodi nove znakove za ć, lj, nj, dj, dz, dž, i zvučno r, a ne upotrebljava velika slova čak ni u osobnim imenima.⁶

Nakon umirovljenja 1860. godine pokreće u Beču naš najstariji zdravstveno-prosvjetiteljski časopis *Slovinski prvenci o naravi i zdravlju*. Taj je list bio namijenjen zdravstvenom prosvjećivanju – kao što reče i sam Augustinović: *Prvenci će se baviti različitim o naravi, i svestranim spisima o zdravlju i bolestima, liječenju, čuvanju zdravlja, škodljivo liječenje i kvarenje zdravlja...*⁷

Godine 1861. Augustinović *Prvence*, kao i poučan i zabavan list *Vihu sinjeg mora*, seli u Rijeku. Na domaćem tlu *Slovinski prvenci* mijenjaju ime u *Rvacki prvenci o naravi i zdravlju*. Tiskaju se u rječkoj tiskari E. Rezze. Te godine izlazi pet brojeva *Prvenaca*, a sljedeće 1962.

godine (trećega godišta izlazenja) tiska se još šest brojeva. Godine 1863. ne izlazi nijedan broj *Prvenaca*, Držati je da je Augustinović imao teškoća u pribavljanju sredstava za izlazenje, a možda se i broj pretplatnika smanjivao iz godine u godinu i zbog njegova pravopisa.⁸

Od značajnih članaka u *Prvencima* zanimljiv je članak *Zašto ne valja krv pušćati*, koji je objavljen u nastavcima II. godišta (slika 3.). U njemu Augustinović navodi štetne posljedice tog zahvata. Ali, što je zanimljivije (za naslov ovog rada), on se u ovom članku ne služi znanstvenom nego narodnom terminologijom, a u nedostatku narodnih naziva, sam stvara termine. Tako se npr. krv sastoji od "krvne vode i koturnog-kotačnog i okruglastog krvnog zrnja", a kod zgrušavanja krv se podijeli na "krvni sirac i krvnu sirutku". No Augustinović je svjestan da takve kovanice mogu nagrđiti hrvatski jezik pa u svom članku *Terminologia*, tiskanom u III. godištu predlaže da za sada radije upotrebljava latinsko-geršku terminologiju jer je skupljanje narodnoga nazivlja dugotrajan posao, a bez terminologije se ne može zamisliti procvat znanosti.⁴

rvacki

PRVENCII

o naravi i zdravlju.

3^a list. s. rieka. u ime 1 svibnja 1861. 2 godina.

zašto nevalja krv pušćati?
nasturan.

na što bevër (Beccquerel) i rodie (Rodier) pronađoše i proučiše sastavlja, u čovječansku krv:

	voda	jedri dieci	žila njav	čvrno zanje	biela njav	masti	sol i ers trativni dieci
najviše	800	240	5,5	152	75	5,2	8
najmanje	760	230	1,5	151	62	1	5
osrednje	779	221,1	2,2	141,1	69,4	1,60	6,8

(11 zdravi mušvaraca. — najmladji 21, najstariji 66 godina —)

	815	227	2,5	137,5	75,5	2,8	8,5
najviše	815	227	2,5	137,5	75,5	2,8	8,5
na manje	775	187	1,8	117	65	1	6,2
osrednje	791,1	210	2,2	127,2	70,5	1,6	7,4

(8 zdravi čovječanci. — najmladji 22, najstariji 58 godina.)

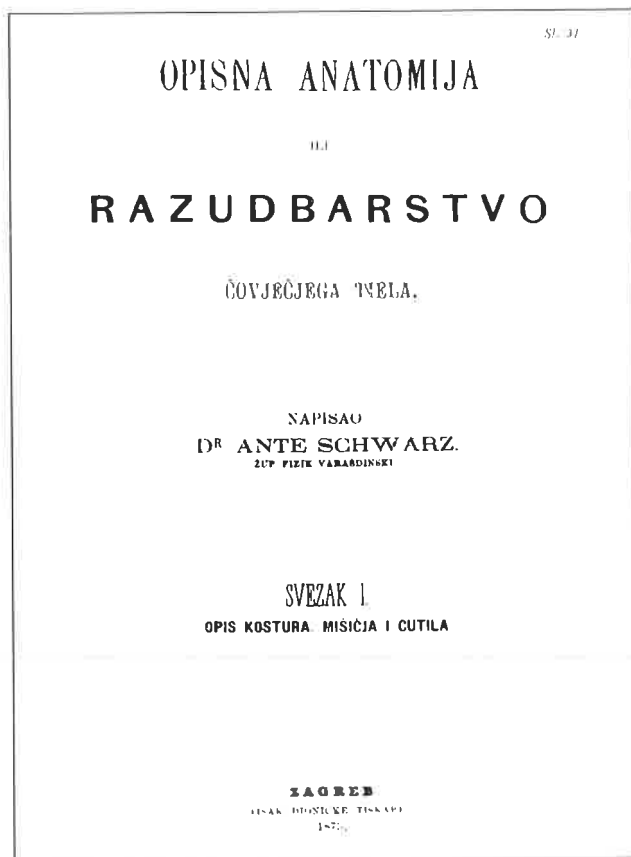
Slika 3. Hrvatski prvenci o naravi i zdravlju. Rijeka, 1861. Figure 3. *The Croatian first journal for nature and health*. Rijeka, 1861

RASPRAVA

Raspriaviti je da li je u izgradnji hrvatskoga medicinskoga nazivlja ilirski pokret bio bitan i jedini pokretač, jer su

u 19. stoljeću takva nastojanja bila zamjetna ne samo u južnoslavenskih naroda nego i u drugih naroda.

Nadalje, raspraviti je da nije ipak, unatoč prigovoru na račun Augustinovićeve disertacije "...al nije žalibože u njoj ni sve kosti izbrojio...", u Predgovoru Rječnika liječničkog nazivlja iz 1868. godine Ivan Dežman dijelom priznao da je njegov preteča mogao biti i dr. Đuro Augustinović, kao što je mogao biti preteča i Anti Schwarzu (osnivač Zbora liječnika Hrvatske te osnivač i prvi urednik Liječničkog vjesnika) (*slika 4.*) ili Bogoslavu Šuleku "ocu hrvatskog znanstvenog nazivlja".^{5,9}

Slika 4. Ante Schwarz, Opisna anatomija ili Razudbarstvo čovječjega tiela, Zagreb, 1873.
Figure 4. Ante Schwarz. Described human anatomy, Zagreb, 1873.

Zanimljivo je raspraviti koliko je dr. Augustinović bio u vezi s Rijekom i prije 1861., s obzirom na to da Dragojla Jarnević u svom Dnevniku (1833.–1874.) izrijekom govori o dr. Augustinoviću i Rijeci i prije te godine. Dr. Augustinović od ove spisateljice putem pisma oda-

slanog iz Rijeke u njezin Pribić još 1854. godine traži da mu što napiše za njegov list ili pak za nju odašilje nekoliko knjiga uz pozdrave preko bosanskog ilirca franjevca Frane Jukića koji se s njim prije toga bio susreo u Rijeci.¹⁰

ZAKLJUČAK

Ovaj rad pokazuje da je proces stvaranja hrvatskoga stručnoga, znanstvenoga i narodnoga medicinskoga nazivlja bio svezan s nizom poteškoća. Stoga ne trebaju čuditi stanovite nedorečenosti, čak i uporabe medicinskih riječi, koje su s vremenom zaboravljene ili napuštene kao neprikladne. Ipak, u konačnici nam je priznati da bi i danas, na početku 21. stoljeća, upozorenje dr. Đure Augustinovića (1816.–1870., neospornog nastavljača jednog Vitezovića, Lalanguea, odnosno preteče jednog Dežmana, Schwarza ili Šuleka); iz 1862. godine moglo biti aktualno: "Braćo liječnici i ljekari! Neznanje jezika je vaša velika nesreća, ne pomanjkanje terminologije – ne bojte se posla, jer se jezik ne da preko noći naučiti, ne da se čestita terminologija na jedanput prirediti..."

LITERATURA

1. Belicza B. Mjesto i uloga J. B. Lalanguea u razvoju zdravstvenog prosvjećivanja i hrvatske medicinske terminologije na području Sjeverne Hrvatske u 18. stoljeću. Liječ vjesn 1976;98:211-5.
2. Grmek. M. D. Inaugurirane disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika (1660-1865). Starine JAZU 1951; knj 43:97-258.
3. Thaller L. Naši liječnici Iliri. Novosti 1932;293 (23. oktobra):10.
4. Belicza B, Rastija M. Đuro Augustinović i njegova rasprava o hrvatskoj medicinskoj terminologiji. U: Glina: glinski kraj kroz stoljeća. Glina, 1988:552-4.
5. Čepulić V. Prvi pokušaj naše medicinske terminologije. Liječ vjesn 1940;62:510-1.
6. Maštrović Lj. Filološki i književni rad Đure Augustinovića. Zadarska revija 1955;4:135-41.
7. Dugački V. "Hrvatski prvenci o naravi i zdravlju" – naš najstariji zdravstveni časopis. Liječ vjesn 1977;99:94-6.
8. Dugački V. Hrvatski prvenci o naravi i zdravlju – naš najstariji zdravstveni časopis. U: Krmpotić F. Zborni radova 26. sastanka naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije, Poreč 30.IX. do 2. X. 1976. Rijeka: Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture Rijeka, 1978:201-5.
9. Dežman I. Rečnik lečničkog nazivlja. Zagreb: JAZU, 1868.
10. Jarnević D. Dnevnik. Karlovac: Matica hrvatska Karlovac, 2000.